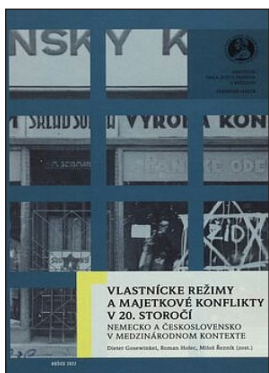

Vlastnícké režimy a majetkové konflikty v 20. storočí. Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte. Eds. Dieter Gosewinkel, Roman Holec, Miloš Řezník. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2022. 326 s. ISBN 978-80-574-0140-7.

Publikácie, ktoré sa zaoberajú analýzou rôznych oblastí vzájomných vzťahov medzi dvoma či viacerými krajinami, navyše ak ich spolužitie nebolo vždy bez problémov, predstavujú spravidla zaujímavé spektrum pohľadov a interpretácií, ktorému sa oplatí venovať pozornosť. Túto skúsenosť potvrdzuje aj zborník z tradičného stretnutia česko-nemeckej a slovensko-nemeckej komisie historikov. Aj keď s istým oneskorením predsa len sa ho v roku 2022 podarilo vydať pod názvom *Vlastnícké režimy a majetkové konflikty v 20. storočí*. Zostavovatelia a autori jednotlivých príspevkov napriek názvu nesledovali iba úzko ekonomické otázky. O tom čitateľa presvedčí nielen podtitul publikácie

Nemecko a Československo v medzinárodnom kontexte, ale predovšetkým obsah jednotlivých zaradených príspevkov. Zmeny politických režimov, hraníc, vlastníckych pomerov či právnych noriem, ktorými Európa prešla počas 20. storočia, predstavujú zložitý komplex otázok a problémov. S viacerými ich dôsledkami zápasíme ešte aj v súčasnosti. V tomto prípade českí, slovenskí a nemeckí bádatelia sledujú vybrané

udalosti z rokov 1918 – 1955. Tie sa dotkli nielen obyvateľov strednej Európy, ale mali celkom prirodzene aj širší kontext. Nešlo pritom iba o tie najviditeľnejšie, ako napríklad zmeny politických režimov, majetkových práv či hraníc. Rovnako vážnym problémom sa niekedy vo väčšej, inokedy v menšej miere stávala otázka odsunu, prípadne „výmeny“ obyvateľstva, znárodňovania alebo vlastníckych sporov, v tomto konkrétnom prípade najmä medzi Nemeckom a Československom.

V rámci pätnástich štúdií rôzneho rozsahu sa tak čitateľ môže oboznámiť s aktuálnymi výsledkami výskumov prebiehajúcich v rámci tejto problematiky. Aj keď u prevažnej väčšiny textov je kľúčovou otázkou vlastníctva, tak má súčasne celý rad podôb a významov. Od práva osôb disponovať konkrétnymi vecami i nehnuteľným majetkom, cez sociálne či morálne funkcie vlastníctva, až po stelesnenie morálno-hodnotových predstáv z koncepcie spoločenského zriadenia. Režimy vlastníctva určujú ekonomické a politické usporiadanie historického priestoru. Pritom práve popretie individuálneho vlastníctva štátnym režimom v priebehu 20. storočia znamenalo v mnohých prípadoch negatívnu skúsenosť, ktorou sa toto obdobie prejavilo v zmenách právnych poriadkov, ale čo je rovnako dôležité aj v povedomí obyvateľstva.

Už prvá svetová vojna priniesla do života ľudí, právneho systému, politiky, hospodárstva, ale tiež majetkových práv obrovské zmeny. Vzhľadom na potrebu naplniť vojnové požiadavky a mobilizovať zdroje, museli vlády štátov zasahovať do ekonomických vzťahov dovtedy nepredstaviteľným spôsobom. A tieto zásahy, aj keď v závislosti od konkrétnej krajiny v rôznej miere, zostali zachované i po skončení vojny. Súkromné vlastníctvo síce nebolo zrušené, dostalo sa ale pod systematickú kontrolu štátu. Súčasne už existovali aj nové formy štátneho či kolektívneho vedenia, resp. plánovaného hospodárstva. Tieto i ďalšie aspekty vývoja politického či hospodárskeho života najmä, no nielen v strednej Európe, prezentujú autori jednotlivých štúdií. Hneď prvá s názvom *Pozemková reforma v Československu po roce 1918: sociální, politická, ekonomická a národnostní dimenze změn*, od doc. A. Doležalovej, ukazuje názorne – na príklade jednej zo zásadných zmien vlastníckych pomerov – aké široké dôsledky mala nielen z, tradične najmä staršou historiografiou prezentovaného, pozitívneho hľadiska. Sú tu totiž aj iné pohľady, ktoré v národnostne i konfesionálne zmiešanom prostredí naznačujú, že situácia bola oveľa komplikovanejšia. Autorka systematicky rozobrala niektoré z aspektov, východísk a záverov reformy, aby dospela ku konštatovaniu, že sa v konečnom dôsledku stala typickou ukážkou hospodársko-politického opatrenia, ktoré malo riešiť vtedajšie páľčivé sociálne problémy. Súčasne ale vytvorilo nové a nepredpokladané ťažkosti.

Inú formu zmien vlastníctva, ktorá prebiehala priamo po prvej svetovej vojne, zachytili prof. E. Kubů a doc. J. Šouša v štúdiu *Nostrifikace průmyslových a obchodních firem v meziválečné ČSR, její nacionální obsah a dlouhodobé důsledky*. Načrtli mnoho vrstevnatosť tohto procesu, ktorý rozhodne nebol iba jednoduchou výmenou balíkov akcií väčšieho množstva veľkých firiem. Mapujú napríklad prípravu nostrifikačného procesu s dôrazom na záujmy zúčastnených skupín, či jej následnú realizáciu prostredníctvom prijatého zákona. Zrozumiteľnou formou čitateľom predstavujú nielen to zrejme, čo z daných procesov priamo vyplývalo. Naznačujú aj niečo z toho, čo pre verejnosť ostávalo v úzadí. A tak, ako v mnohých iných prípadoch, ani tu nebolo dôležité iba presné dodržiavanie jednotlivých paragrafov zákona, ale predovšetkým jeho realizácia v praxi. V každom prípade išlo o dôležitý proces pre

hospodársku stabilizáciu nového československého štátu. Samotné vlastnícke práva v podstate narušené neboli. Pôvodní majitelia akcií podnikov, ktoré sa stali predmetom nostrifikácie, sa síce dostávali pod ekonomický tlak. Proti samotnému procesu sa ale dalo brániť a viaceré spoločnosti aj v súdnych sporoch nakoniec uspeli.

O tom, aká zložitá bola situácia v oblasti vlastníckych vzťahov po skončení prvej svetovej vojny na území Slovenska, poskytuje informácie štúdia prof. R. Holeca *Poloplný alebo poloprázdny pohár? K zmenám v majetkovej štruktúre maďarskej menšiny v rokoch 1918 – 1938*. Autor v úvode považoval za potrebné charakterizovať nové podmienky, ktoré nastali po prvej svetovej vojne. Okrem zmeny v menovej oblasti či nostrifikácii, to bola najmä pozemková reforma, ktorá najmä pre majetných občanov hlásiacich sa k maďarskej menšine znamenala vážny zásah do ich vlastníckych práv. Aj jej priebeh bol pri porovnaní so situáciou v ostatných častiach republiky odlišný. Napriek tomu, že v južných oblastiach Slovenska žilo prevažne maďarské obyvateľstvo, značná časť rozdeľovanej pôdy prešla do majetku česko-slovenských kolónií, resp. ako tzv. zvyškové statky ju prideliť politickým nominantom. Deklarované ciele reformy sa tak v tomto priestore nenaplnili. V závere štúdie sa autor venuje priamym dopadom pozemkovej reformy na šľachtické statky, najmä na príklade N. Oldenburgovej a jej panstva v Brodzanoch.

Zaujímavým príkladom toho, že ani premyslená ochrana majetku nemusí byť za mimoriadnych okolností účinná, je štúdia prof. W. Veraarta *Majetok Schichtovcov. Osud nepriateľského majetku v Holandsku a vo Švajčiarsku medzi rokmi 1945 a 1952*. Rodina Schichtovcov vybudovala postupne rozsiahly priemyselný konglomerát s centrom v dnešnom Ústí nad Labem. V závere dvadsiatych rokov 20. storočia sa spojili s nadnárodnou spoločnosťou Univeler, pričom následne svoje rozsiahle majetkové práva realizovali prostredníctvom spoločností sídliacich vo Švajčiarsku a Holandsku. Už druhá svetová vojna, keď časť rodiny mala anglické, časť zase nemecké občianstvo, priniesla do spravovania ich podielov problémy. Po skončení vojny sa dostali do ešte väčších ťažkostí, keď ich majetok definovaný ako nepriateľský mal byť konfiškovaný. Vznikol z toho zložitý právny spor, ktorý sa riešil dlho a na rôznych úrovniach, pričom v konečnom dôsledku časť svojho majetku rodina stratila. Štúdia poukazuje tiež na rôzne postoje jednotlivých európskych štátov k problematike majetkových práv po druhej svetovej vojne, rovnako ako množstvo záujmov a právnych komplikácií spájajúcich sa s týmto procesom.

V príspevku *Formy expanzie nemeckého kapitálu na Slovensko 1939 – 1945* analyzujú dr. L. Hallon a dr. M. Schvarc úlohu, akú zohrával nemecký kapitál na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Aj keď tejto problematike v rámci slovenskej historiografie venovali pozornosť viacerí bádatelia, stále zostáva množstvo nevyjasnených problémov. I preto je zaujímavé sledovať exkurz danou problematikou, postup etablovania nemeckého kapitálu v tomto priestore a v konečnom dôsledku vytváranie jeho jednoznačného a dominantného postavenia nielen priamo na obsadených územiach, ale i v „spojeneckých“ krajinách. Na viacerých príkladoch z prostredia dnešného Slovenska autori prezentujú silový postup, hospodársko-politický tlak i priame kroky bankového (Deutsche Bank, Dresdner Bank) či priemyselného (IG Farben) kapitálu, resp. ďalšie prvky expanzie do hospodárskeho systému krajiny.

Prakticky všetky príspevky zaradené do tohto zborníka by si zaslúžili podrobnejšiu pozornosť. Na záver si ale dovoľíme aspoň krátke konštatovanie. V prvom

rade, že publikácia *Vlastnícke režimy a majetkové konflikty v 20. storočí* nepochybne splnila ciele, ktoré si autori príspevkov i zostavovatelia kládli. Vznikol tak pozoruhodný súbor textov rozvíjajúci naše poznatky vo viacerých smeroch. Skutočnosť, že dodržiavanie či naopak porušovanie vlastníckych práv bezprecedentne uplatňované v priebehu 20. storočia vyvolávalo a stále vyvoláva isté napätie najmä v priestore strednej Európy, je známym faktom. I preto kým vzájomné animozity bude možné konečne odstrániť, je potrebné ich analyzovať, dostatočne poznať a vysvetliť. Štúdie, ktoré sa podarilo zhromaždiť v tomto zborníku tak môžu predstavovať, a to nielen pre samotných historikov, v tomto smere cenný zdroj inšpirácie. Napríklad v tom, ako postupovať pri ochrane základných a nielen majetkových práv v zložitom období, do ktorého Európa i svet v súčasnosti smerujú.

Patrik Derfiňák